

A könyvtári helyismereti gyűjtemények szerepe az üzemtörténeti tevékenységben

A honismereti mozgalom kiszélesedése föltámasztotta a gyár, az ipari és mezőgazdasági üzemek története iránti érdeklődést. Mind erősebb lesz az emberek igénye, hogy a munkahely múltját, fejlődését, a benne végbement változásokat megismerhessék, ezért a passzív adatvárás fokozatosan fölváltotta a tevékeny érdeklődés. A magánkézben, üzemi archívumokban föllelhető dokumentumok mellett a helytörténeti, üzemtörténeti kutatás forrásai általában három közgyűjteményben: a múzeumban, a levéltárban és a könyvtárban kereshetők. A múzeumokban a tárgyi emlékek, a levéltárakban az írott források gyűjtésével és föltáráásával foglalkoznak, a könyvtárak pedig a nyomtatott forrásanyagot kínálják.

A nyomtatott anyag az egyéb történeti dokumentumokkal egyenértékű. A könyvtárakban fölhalmozott könyvanyag, a plakátok, a kisnyomtatványok, a fényképek, a metszetek, az újságok és folyóiratok nélkülözhetetlen forrásai az üzemtörténeti kutatásnak. Sokszor egy-egy vállalat múltjáról csupán az itt fölsorolt dokumentumok beszélnek. A korabeli sajtó az üzemről írt örömteli, vagy tragikus híradásával más gyűjteményben föl nem lelhető üzemtörténeti adalékok őriz és szinte kizárólagos forrása bizonyos munkásmozgalmi, vagy gazdasági mozgalmi eseménynek. A polgári liberális, a szakszervezeti, vagy az attól balra álló lapok kiváló kútforrásai az üzemtörténeti kutatásnak.

A törvény és az olvasói igény egyaránt kötelezi elsősorban a megyei és városi könyvtárakat, hogy gyűjtsék és a könyvtári eszközökkel föltárják a város, a táj irodalmát. Ezen pedig nem csupán a szűken értelmezett természeti leírás értjük. A települések földrajzi, társadalmi leírását tartalmazó dokumentumok mellett az ipari, vagy a mezőgazdasági vonatkozású adatok is értékes részei a helyismereti gyűjteménynek.

Valamennyi föltáró eszköz ismertetését fölsőlegesnek tartom, hiszen aki könyvtári búvárkodásra szánja magát, már belépéskor találkozik a különböző katalógusokkal.

A hasznos segédeszközök közül elsőként említem a *megyei sajtóbibliográfiát*, amely az üzemtörténeti kutatásnál igen jó szolgálatot tehet, hiszen az a megye területén a legrégebbi időktől máig periodikusan megjelent, vagy megjelendő hírlapok és folyóiratok legteljesebb jegyzéke. A társadalmi, irodalmi, politikai jellegű lapok mellett különösen érdekesek a mind nagyobb számban előállított üzemi lapok. A sajtóbibliográfiában foglalt lapok és folyóiratok analitikus, vagyis cikkenkénti föltárása ugyan még nem történt meg, de a jó lapjellemzések önmagukban is fontos támogatást adnak az érdeklődőnek. A bibliográfiában fölsorolt anyagot vagy eredetiben vagy mikrofilm másolatban a megyei könyvtárak beszerezik.

A folyton növekvő *adattárban* a gyárakra, termelőüzemekre, gazdaságokra vonatkozó irodalomjegyzék, a rendeletek, valamennyi önálló műből, résztanulmányból vagy újságból, folyóiratcikkből gyűjtött ipartörténeti adat megtalálható. Vegyük hozzá még az 1945 előtt megjelent országos lapokból gyűjtendő adatokat, és láthatjuk, hogy a teljessé válás után, az ajánlott irodalomnak milyen gazdagsága várja az érdeklődőket.

Az irodalom föltárása mellett igen jelentős adatforrás a megyei vonatkozású képek *lelőhely bibliográfiája* is. A nyomtatásban megjelent ábrák — metszetek, könyvnyomatok, rajzok, fényképek stb. az első illusztrációktól máig — a megye természeti képét, annak részeit, városképeket, épületeket, szobrokat, gyárakat, gyárrészleteket, mezőgazdasági üzemeket stb. őrzik. Az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének következtében gyakran változó táj arculatának rögzítéséhez elengedhetetlen a képi ábrázolás. Elég, ha a kereskedelmi számlákra, plakátokra, hirdetésekre, számolócédulákra és egyéb ipari reklámanyagra vagy a folyóiratokban, könyvekben, napilapokban előforduló hirdetésekre gondolunk, amelyek mind megannyi adalékot kínálnak egy-egy gyár vagy üzem történetéhez. De visszamehetünk a kézműiparig, a céhekig, hiszen a céglevelek, a vándorkönyvek is gyakran értékes metszeteket tartalmaznak.

Ha pedig a régi metszetnek üzemtörténeti értéke van, akkor még inkább lehet a fényképeknek, amely ugyan kevesebb művészettel készül, hitelessége azonban kétség-telenül nagyobb. A Budapest Gyűjteményben 50—60 000 eredeti fényképet őrzünk,

de a nyomtatásban megjelent képek katalógusa ennek sokszorosát tárja fel. Köztük a nagyobbik hányad egyedülálló dokumentum. Készülő, kb. 100 000 tételes képbibliográfiánk jelentős része üzemtörténeti adalék. Az ilyen képkatalógus készítését a megyei könyvtárak is megkezdték.

Szót érdemel az *életrajzi és arcképkatalógus*, amelyben a településhez születés, munkásság, lakás vagy egyéb módon kötődő személyiségek méltatása, munkássága, nekrológja, illetve arcképének lelőhelye található. Sok egyéb katalógus és karterék mellett a könyvtárak jelentős szolgáltatása a kérésre készített kisebb téma bibliográfiája is.

Szolgáltatásaink mellett a könyvtárak is igénylik a kutatók, az üzemek támogatását. A kötelespéldányrendelet pl. nem ad teljes biztosítékot arra, hogy a hazai nyomdatermek hiánytalanul eljussanak a könyvtárakba. Segítsék hát a könyvtárost a dokumentumok gyűjtésében, mert a könyvtár hosszú időre megőrzi a múlt emlékeit. A honismereti mozgalom résztvevőit, az üzemtörténet kutatókat is több szál köti a könyvtárakhoz, ha az ott talált értékek igénybevétele mellett azok gyarapításában is részt vállalnak.

Dr. Szikossy Ferenc:

A múzeumi pályázatok hely- és üzemtörténeti eredményei

A Kulturális Minisztérium kezdeményezésére a két országos történeti múzeum: a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum már több éve meghirdeti a múzeumi terület országos új- és legújabb kori történeti pályázatát. Olyan úton indultunk el, amelyen a néprajz már előttünk járt. Feladatunkra, tehát kötelességünkre azok a pályamunkák hívták fel a figyelmünket, amelyeket a Néprajzi Múzeum adattára évről-évre illetékességből átküldött hozzánk.

Természetesen alkalmanként mi is írtunk ki különféle meghatározott témákban célpályázatokat, de az országos igény kielégítésére ezek nem voltak elegendőek.

Velük együtt és párhuzamosan már mintegy két évtizede, a legkülönbözőbb szervezetek, intézmények folyamatosan hirdettek meg pályázatokat. Óriási szellemi energia befektetésével a pályaművek ezrei készültek el, az adatok tízezreit tárta fel a szorgos kutatómunka. És ezek többsége sajnos elveszett az utókor számára. A pályázatok többségét öltetszerűen hirdették meg és az eredmények szétszórtan találhatóak meg különféle irattárak mélyén, ha azóta ki nem selejtezték azokat. Óriási az a veszteség is, amelyet a mellékletek pusztulása jelentett: jegyzőkönyvek, rölapok, igazolványok, plakátok, eredeti fényképek stb.

Természetesen igazságtalan lennék, ha csak eimarasztalólag szólnék az országos pályázati rendszer kialakulását megelőző korszakról, hiszen tényleges problémái ellenére tömegmozgalom volt ez. Nem egy intézmény komoly szellemi energiát fektetett irányításába. A honismereti munka és mozgalom ebből a bölcsőből is eredt, és egy-egy szakkört sok esetben pályamű megírása hozott létre.

A kezdeti szervezeti problémákban szerepet játszott az is, hogy a többi hagyományos muzeológiai szakág mellett az új- és a legújabb kori történeti muzeológia még gyenge volt, ekkor kezdte bontogatni szárnyait.

A felszabadulás utáni korban a magyar muzeológia egyik legjelentősebb eredménye, hogy a történettudomány bevonult a múzeumi szakágak közé. Az 1960-as évek elején vált csak országosan elfogadottá; ekkor jönnek létre a megyei múzeumi szervezeteken belül az új- és legújabb kori történeti gyűjtemények. Ezt a folyamatot nagyban elősegítették a kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia fejlesztésére kiadott minisztériumi irányelvek. Hasonló irányelvek készültek a múzeumok technikátörténeti és termeléstörténeti gyűjteményeinek fejlesztésére is.

A magyar múzeumügynek az utóbbi évtizedben tapasztalható fejlődése, a mintegy 400 múzeumból és kiállítóhelyből összetevődő hálózat a korábbinál lényegesen nagyobb lehetőséget biztosít a múzeumi munka tartalmi fejlesztésére. 1977 végére már 118 új- és legújabb koros történész muzeológus dolgozott. A megyei múzeumi szervezetek többségében a történész muzeológusok már osztályá szervezeten tevékenykednek. Munkájuk kronológiailag a XVIII. század végétől napjainkig tart, és tevé-